

МЕХАНІЗМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Досліджено теоретичний зміст категорій «механізм», «кооперація», «сільськогосподарська кооперація». Обґрунтовано сутність поняття «механізм сільськогосподарської кооперації». Визначено структуру та особливості функціонування механізму сільськогосподарської кооперації.

Постановка проблеми

В процесі ринкової трансформації аграрного сектора економіки України створюються умови для розвитку кооперативних форм господарювання в системі інфраструктури аграрного ринку. Кооперація, як особлива форма соціально-економічної діяльності, є важливою складовою економічних перетворень на селі, що сприяє встановленню ринкової рівноваги та визначає не лише форму господарювання, а й спосіб економічного захисту сільськогосподарських товаровиробників. Кооперація здатна забезпечити координацію діяльності різних сфер АПК в єдину економічну систему, упорядкувати виробничі зв'язки та фінансові взаємовідносини, підвищити пріоритети виробників сільськогосподарської продукції та вирівняти розподіл прибутків в агропромисловій галузі.

Наявність ефективного механізму сільськогосподарської кооперації сприятиме забезпеченню аграрних товаровиробників стабільними каналами реалізації власної продукції та засобами матеріально-технічного постачання за найбільш прийнятними цінами, надасть можливість сільськогосподарським підприємствам стати складовою великомасштабного конкурентоспроможного агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень

Зарубіжними вченими, які вивчали теоретичні та практичні аспекти кооперативного руху, є: Р. Оуен, Дж. Расел, Ш. Фур'є, А. Сен-Сімон, Ф. Райфазен. Серед вітчизняних вчених-кооператорів чільне місце посідають М. Туган-Барановський [9], О. Герцен, О. Жид, О. Чаянов, А. Анциферов. Водночас, проблемі кооперації у сільському господарстві присвячені наукові праці сучасних вчених-економістів, серед яких: В. Андрійчук, В. Гончаренко, В. Горбонос, В. Зіновчук, М. Малік, Л. Молдован, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, Г. Черевко та ін [2, 3, 7, 8].

Разом з тим, недостатньо дослідженими й наразі досить актуальними залишаються питання визначення сутності механізму сільськогосподарської кооперації, його структури та особливостей функціонування в умовах ринку. Це зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес обґрунтування сутності, структури та складових механізму сільськогосподарської кооперації.

Методика досліджень базується на традиційних економічних методах, а саме: системного аналізу (порівняння існуючих та нових підходів до змісту понять «механізм», «кооперація», «сільськогосподарська кооперація»), монографічний, методи пізнання і порівняння (ознайомлення та вивчення особливостей формування різновидів механізмів, враховуючи науковий досвід зарубіжних і вітчизняних вчених), графічний (схематичне представлення результатів дослідження), методи індукції та дедукції, узагальнення. За допомогою абстрактно-логічного методу теоретично узагальнено сутність основних понять, а також сформовано узагальнені висновки.

Результати досліджень

Дослідженнями встановлено, що у перекладі з грецької «механізм» означає знаряддя, машина [1]. В економічному словнику поняття «механізм» визначається як «послідовність станів, процесів, що визначають собою якусь дію, явище», або ж як «систему, устрій, що визначає порядок якогось виду діяльності» [4].

Термін «механізм» в наукових економічних працях дістав особливий розвиток в постсоціалістичних країнах в другій половині 60-х рр. XX ст., коли науковці активно заговорили про «механізм економічної системи», прагнучи наголосити на різноманітних рушійних силах системи, що функціонує. Тоді це вважалося «відносно новим відкриттям нашої філософії і політекономії, історичного матеріалізму» [10].

Сьогодні поняття «механізм» є багатозмістовним. Особливістю його є те, що для нього притаманний дуалізм «процес–структура». Тобто, про механізм можна говорити як з точки зору процесу, так і з точки зору сукупності елементів (рис. 1).

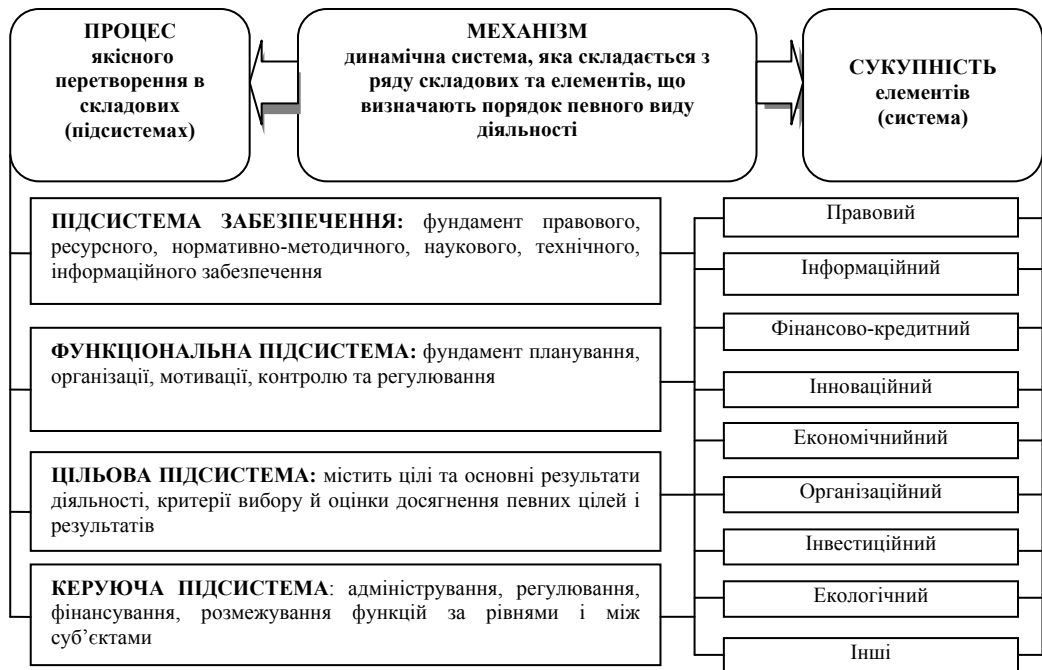

Рис. 1. Дуалізм категорії «механізм»

Джерело: власні дослідження.

Зупинимось на визначенні поняття «механізм». Це динамічна система, яка складається з ряду складових та елементів, що визначають порядок певного виду діяльності. З однієї сторони, механізм можна розглядати як процес якісного перетворення у функціональній, цільовій, керуючій підсистемах та підсистемі забезпечення, кожна з яких є базисом для певної частини виробничого циклу. З іншого боку, враховуючи саме економічний аспект даного дослідження, механізм – це сукупність елементів: правового, інформаційного, фінансово-кредитного, інноваційного, економічного, організаційного, інвестиційного, екологічного та ін. При цьому слід зазначити, що кожна підсистема як складова «механізму-процесу» містить певний ряд елементів, а кожний елемент «механізму-сукупності» є складовою певної підсистеми.

Для більш детального обґрунтування сутності механізму сільськогосподарської кооперації слід також врахувати існуючі різновиди категорії «механізм» (рис. 2).

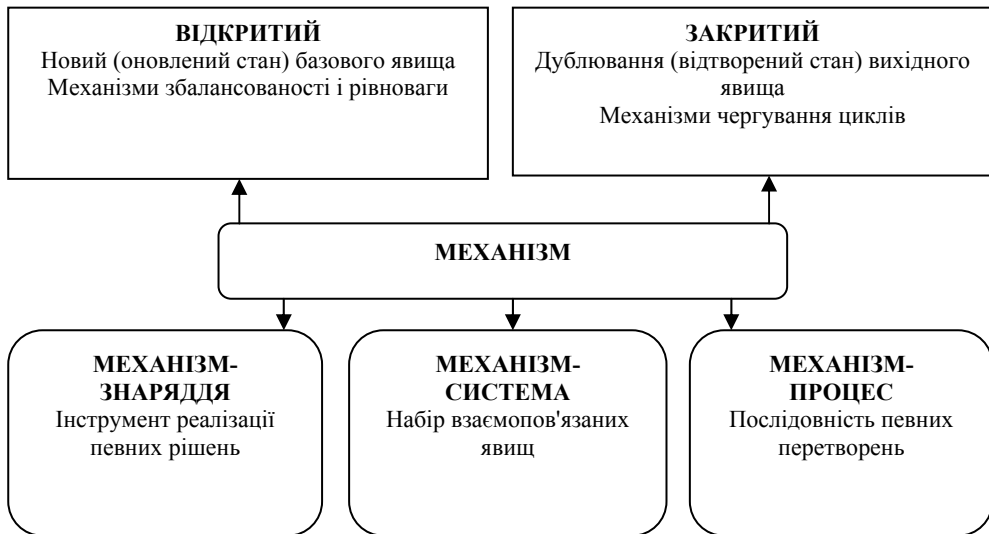

Рис. 2. Різновиди категорії «механізм»

Джерело: власні дослідження.

Дослідженнями виявлено, механізм сільськогосподарської кооперації можна розглядати як знаряддя, як систему і як процес. Це залежить від того, про який саме рівень сільськогосподарської кооперації йтиметься (горизонтальна кооперація, або виробнича, обслуговуюча кооперація, вертикальна інтеграція). Те ж саме стосується визначення відкритого та закритого механізму.

На наступному етапі дослідження вбачається доцільним розгляд понять «кооперація» та «сільськогосподарська кооперація». В перекладі з латинської мови «кооперація» означає «співробітничая». Зважаючи на те, що батьківщиною кооперації вважають Англію, можна припустити, що в сучасному розумінні цей термін відповідає дещо ширшому спектру дій, а саме «співробітництво, допомога, сприяння, об'єднання» [10]. З економічної точки зору кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій.

Згідно із чинним законодавством України, кооперація – це система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів; сільськогосподарська кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу [5, 6].

Відтак, визначаючи сутність поняття «механізм сільськогосподарської кооперації», необхідно врахувати особливості вище зазначених термінів.

Вважаємо, що цю економічну дефініцію можна визначити так:

- в узагальному вигляді – як постійну, тісну взаємодію певних складових, що забезпечує ефективне функціонування системи кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів;

- в детальнішому варіанті – як динамічну систему, що складається з ряду складових (функціональної, цільової, керуючої підсистем і підсистеми забезпечення) та елементів (правового, інформаційного, фінансово-кредитного, інноваційного, економічного, організаційного, інвестиційного, екологічного), ефективне функціонування та тісна взаємодія яких забезпечує задоволення різних потреб членів сільськогосподарських кооперативів, кооперативних організацій, об'єднань та інших суб'єктів господарювання.

На рис. 3 представлено структуру механізму с.-г. кооперації.

Пропонується виділити суб'єкт, об'єкт та складові частини механізму (принципи та методи), а також фактори впливу. Суб'єктами можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи; як сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, так і інші підприємства, що не займаються виробництвом сільськогосподарської продукції (переробні, сервісні господарства, кредитні спілки і т. ін.).

Суб'єкти мають певні спільні цілі та інтереси і, базуючись на визначених принципах та застосовуючи певні методи, взаємодіють і тим самим впливають на об'єкт (сукупність елементів, що були згадані вище). Вплив на об'єкт механізму є двостороннім: зі сторони суб'єкта та зі сторони зовнішніх факторів, які, на нашу думку, можна розділити на першочергові та другорядні.

Рис. 3. Структура механізму сільськогосподарської кооперації
Джерело: власні дослідження.

Особливість функціонування механізму сільськогосподарської кооперації полягає не тільки в притаманному для нього дуалізмі, закритості та відкритості, а

й в урахуванні специфіки сфери його застосування. Сучасні економічні дослідження замінити такими поняттями, як «фінансовий механізм», «механізм управління», «господарський механізм», «механізм соціально-економічного розвитку» тощо.

На нашу думку, для вітчизняної аграрної сфери більш доцільним і актуальним є застосування саме організаційно-економічного механізму (ОЕМ) сільськогосподарської кооперації (рис. 4).

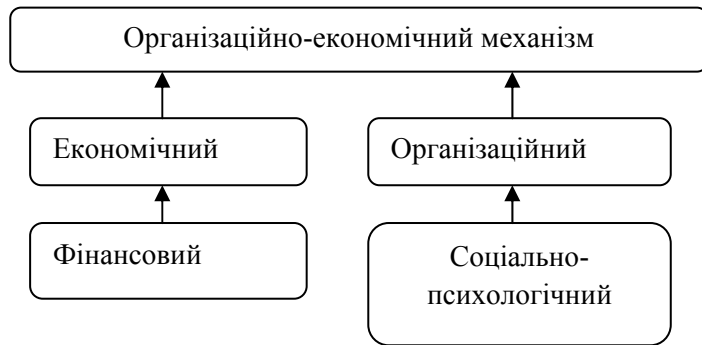

Рис. 4. Складові організаційно-економічного механізму

Джерело: власні дослідження.

Організаційно-економічний механізм являє собою сукупність організаційно-економічних інструментів і методів впливу на процес. Водночас ОЕМ – це сукупність організаційних та економічних форм і методів, пов’язаних в єдиний порядок певного виду діяльності [4]. Містить в собі економічний (відкрита складна інтегрована, багаторівнева система форм і методів господарювання, яка постійно розвивається та складається із комплексу взаємопов’язаних елементів) та організаційний (комплекс організаційних форм і методів, які забезпечують формування, розвиток та вдосконалення виробничої системи) механізми, в структуру яких, в свою чергу, віднемо: до першого – фінансовий, інноваційний, інвестиційний, правовий складові, до другого – соціально-психологічний, інформаційний, екологічний та інші елементи. Але найбільш впливовими є саме фінансовий у складі економічного механізму та соціально-психологічний – у організаційному механізмі.

Так, коли йдеться про організаційно-економічний механізм сільськогосподарської кооперації, то, насамперед, увага акцентується на сукупності організаційного та економічного елементів, що знаходяться у тісній взаємодії з іншими елементами. При цьому, ефективне функціонування об’єкта механізму забезпечує досягнення поставлених цілей його суб’єктів.

Вибір саме OEM обумовлений можливістю розкриття та запровадження суттєвих переваг економічної, соціальної та організаційної сторін сільськогосподарської кооперації (табл. 1).

Таблиця 1. Основні сторони сільськогосподарської кооперації

Сторони сільськогосподарської кооперації		
Соціальна	Організаційна	Економічна
Самодопомога	Демократичне управління і контроль	Сприяння здійсненню економічних інтересів
Взаємна допомога через об'єднання	Добровільне об'єднання	Отримання економії
Сприяння освіті та культурі, підвищення кваліфікації	Відкрите членство	Справедливий розподіл доходів
Сприяння громаді	Свобода та справедливість	Економічна ефективність

Джерело: [2] та власні дослідження.

Відтак, від досконалості організаційно-економічного механізму сільськогосподарської кооперації залежить повнота реалізації сукупності економічних взаємовідносин між партнерами, досягнення спільної мети та отримання максимального синергетичного ефекту від спільного скоординованого використання ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників кооперації.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Механізм сільськогосподарської кооперації – це динамічна система, що складається з ряду складових (функціональної, цільової, керуючої підсистем і підсистеми забезпечення) та елементів (правового, інформаційного, фінансово-кредитного, інноваційного, економічного, організаційного, інвестиційного, екологічного), ефективного функціонування та тісна взаємодія яких забезпечує задоволення різних потреб членів сільськогосподарських кооперативів, кооперативних організацій, об'єднань та інших суб'єктів господарювання. При цьому, механізм сільськогосподарської кооперації можливо розглядати як знаряддя, систему та процес.

2. В структурі механізму сільськогосподарської кооперації виділено суб'єкт, об'єкт складові частини (принципи і методи) та фактори впливу.

3. Особливість функціонування механізму сільськогосподарської кооперації полягає не тільки в дуалізмі, закритості та відкритості, а й в урахуванні специфіки сфери його застосування. Для аграрної сфери економіки України більш доцільним та актуальним є застосування саме організаційно-економічного механізму (ЕОМ) сільськогосподарської кооперації.

Перспективи подальших досліджень

Механізм сільськогосподарської кооперації є дієвим та ефективним лише в умовах ринкової економіки; адже власне учасники кооперації мають виявляти бажання до добровільної співпраці. При цьому, роль держави та уряду має полягати у сприянні розвитку кооперації шляхом створення відповідних умов всебічного заохочення. Виправданість впровадження механізму кооперації в аграрній сфері економіки в умовах європейської інтеграції доведені досвідом інших країн, де в результаті його застосування вбачається вдосконалення системи економічних відносин на засадах агропромислового інтегрування. Об'єктом подальшого дослідження є визначення економічної доцільності впровадження механізму сільськогосподарської кооперації та інституціональних засад, що стримують розвиток кооперативних процесів в Україні.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.
2. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В.В. Гончаренко. – К.: Глобус, 1998.– 330 с.
3. Горбонос Ф.В. Місце кооперації у зрівноваженому розвитку сільських регіонів / Ф.В. Горбонос // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: Перспективи розвитку аграрних реформ. – 2001. – Вип. XXV. – С. 139 – 144.
4. Економічна енциклопедія: у 3 т. редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К [Т. 2].: Вид. центр «Академія», 2001.
5. Закон України «Про кооперацію» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 5. – с. 35.
6. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1997. – № 39. – с. 261.
7. Зиновчук В.В. Сельскохозяйственная кооперация в современном агробизнесе: опыт развитых стран и перспективы Украины / В.В. Зиновчук // Вісн. Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2003. – № 5–6. – С. 6–9.
8. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК/ М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–9.
9. Туган-Барановський М.І. «Земельна реформа і кооперація» / М.І. Туган-Барановський. – М., 1918.

10. *Фінашина Г.В.* Поняття та складові механізму кооперації/ *Г.В. Фінашина*
// Матер. підсумк. наук. конф. проф.-виклад. складу, аспір. і здобув. ХНАУ 20–26
квітня 2010 р. – Х.: ХНАУ, 2010. – С. 223.
